

NAAMSVERANDERINGEN BIJ INLANDSE ORCHIDEEËN

door

P. VERMEULEN

(Voorlopige publicatie)

In 1935 publiceerde Mr. H. W. PUGSLEY een artikel On some Marsh Orchids (The Linn. Soc. Journ.-Botany, Vol. XLIX (No. 332) 23 January 1935), waarin hij meende aangetoond te hebben, dat de plant, die men een kleine honderd jaar *Orchis incarnata* L. had genoemd, in LINNAEUS' werk *O. latifolia* heette. Mr. PUGSLEY stelde daarom voor om voortaan de naam *O. latifolia* i.p.v. *O. incarnata* te gebruiken en onze *O. latifolia* dan met *O. majalis* Rchb. aan te duiden. Zoals van zelf spreekt geeft dit vooral op het vasteland een hopeloze verwarring; veel minder in Engeland, waar *O. majalis* ontbreekt. Geen wonder dan ook dat vooral op het continent tegen dit artikel verzet is gerezen o.a. van Dr. R. MANSFELD in Fedde Repert. XLV (10 Dez. 1938) p. 8—16. MANSFELD achtte de verandering, die PUGSLEY voorstelde, onaanvaardbaar, maar wilde toch ook de oude toestand niet handhaven en koos weer andere namen. Hier wil ik mijn eigen mening tenslotte tegenover plaatsen, zodat het volgende overzicht verkregen wordt:

GEBRUIKTE NAMEN

vóór 1935	na 1935		
ORCHIS	door PUGSLEY 1935	door MANSFELD 1938	door VERMEULEN 1944
<i>latifolia</i> L. =	<i>majalis</i> Rchb. =	<i>impudica</i> Crantz =	<i>majalis</i> Rchb.
<i>incarnata</i> L. =	<i>latifolia</i> L. =	<i>strictifolia</i> Opiz =	<i>incarnata</i> L,

Tot nu toe heeft niemand het aangedurfd het betoog van Mr. PUGSLEY te weerleggen, m.i. is zijn artikel echter bij nauwkeurige studie aanvechtbaar. De reden hiervan ligt in het feit, dat Mr. PUGSLEY in zijn artikel *O. sambucina*, een meer continentaal element uit de Europese flora, dat noch in Engeland, noch in Nederland voorkomt, geheel buiten beschouwing heeft gelaten. Hier volgt in het kort mijn contra-betoog, de uitvoerige studie volgt later.

1. Van de werken vóór LINNAEUS' tijd verschenen zijn er drie van belang: *Plantarum seu Stirpium Historia* van MATTHIAS DE LOBEL (1576); *Stirpium Hist. Pemptades Sex* door DODONAEUS (1583) en *Pinax Theatri Botanici* door CASPAR BAUHIN (1623). Hierin en in het werk van LINNAEUS keren steeds weer de namen van drie orchideeën met handvormige knollen terug en wel:

a) *Palma Christi et Serapias mas folio laevi* volgens DE LOBEL — *Satyrium basilicum primum* van DODONAEUS — *Orchis palmata pratensis latifolia longis calcaribus* van BAUHIN. Volgens de afbeelding van DODONAEUS en volgens de opmerkingen van hem en DE LOBEL (Kruidtboek 1581) is dit één ongevlekte vorm, waarvan ook gevlekte planten voorkomen. Naar mijn mening is dit *O. majalis* Rchb. volgens Mr. PUGSLEY is het meer *O. praetermisssa* Druce.

b) *Palma Christi Serapias femina* van DE LOBEL — *Satyrium, basilicum alterum* van DODONAEUS — *Orchis palmata pratensis maculata* van BAUHIN. Dit is een vorm van *O. maculata* L.

c) *Serapias palustris latifolia* uit DE LOBEL — *Satyrium Basilicum foliosum* van DODONAEUS — *Orchis palmata palustris latifolia* van BAUHIN. Volgens de afbeelding, die niet geheel natuurgetrouw is, in tegenstelling met de andere twee, moet dit een vorm zijn van *O. incarnata* L.

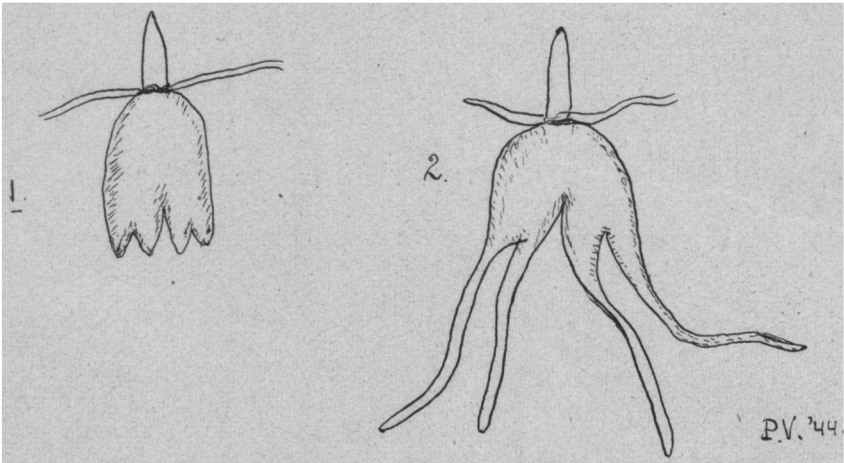
2. LINNAEUS heeft met VAILLANT de orchideeën gezien uit de buurt van Parijs. Volgens de afbeeldingen, die VAILLANT geeft in zijn werk „*Botanicon Parisiense*” (1727) op Tab. XXXI fig. 1—5, moet hier ook *O. majalis* onder geweest zijn.

3. Het herbarium, dat LINNAEUS van de Hortus Cliffortianus heeft gemaakt, bevat volgens fotomateriaal, dat ik van den heer CROOCKE-WIT kreeg, van deze planten een vijftal vel, waarop, in tegenstelling met Mr. PUGSLEY's mening, m.i. behalve *O. incarnata* ook *O. praetermisssa* en een bastaard voorkomt.

4. Gaan we nu in chronologische volgorde het werk van LINNAEUS na, voor zover het planten betreft uit deze groep, dan blijkt in de eerste beschrijving, die LINNAEUS geeft van deze planten in Hortus Cliffortianus (1737), een orchidee beschreven te worden als *Orchis radicibus palmatis* etc., die wat diagnose en synoniemen betreft *O. incarnata* is.

5. In Acta Soc. Upsal. (1740), komt dan een artikel voor door LINNAEUS aan de orchideeën gewijd. De diagnose van de soort uit Hort. Cliff. is veranderd en die luidt nu (p. 15 n° X): *Orchis bulbis subpalmatis rectis* met als synoniem de diagnose uit Hort. Cliff.: *Orchis radicibus palmatis* etc. Het voornaamste verschil ligt in de knollen, want in plaats van „handvormig” worden ze nu beschreven als „enigszins handvormig”. Dit verschil is Mr. PUGSLEY ontgaan,

blijkbaar omdat hij de knol van *O. sambucina* niet kent, want terwijl van *Orchis incarnata* de „vingers” van de knol in lange bijwortels uitlopen (fig. 2), gaat de knol van *O. sambucina* in heel korte vingers uiteen, die niet verlengd zijn (fig. 1).

6. De verklaring van deze verandering is te vinden in de reisbeschrijving van een tocht, die LINNAEUS in 1741 naar Öland en Gotland maakte. Op Öland zag LINNAEUS uit deze groep drie orchideeën n.l. *O. sambucina*, *O. maculata* en *O. incarnata*. De diagnose van *O. sambucina* is woordelijk gelijk aan die van de orchis hierboven onder 5 genoemd: „*Orchis bulbi; subpalmati; rectis* . . .”, die algemeen genoemd wordt: *Orchis palmata Sambuci odore*” etc. m.a.w. de eerste diagnose uit de Acta Soc. Upsal heeft betrekking op *O. sambucina*. Van de andere twee Ölandse orchissen wordt *O. incarnata* slechts terloops vermeld, zodat deze soort in het register zelfs in het geheel niet wordt genoemd. Het maakt daardoor de indruk, dat LINNAEUS op Öland alleen vond: *O. sambucina* en *O. maculata*. Uitgave van dit werk in 1745.—

Ook E. FRIES heeft vroeger al op de verwarring met *O. sambucina* gewezen Nov. Flor. Suec. Mant. tertia VIII (dit stuk 1845), p. 128.

7. In 1745 publiceert LINNAEUS ook zijn Flora Suecica, waarin op p. 728 als diagnose wordt herhaald die uit de Act. Soc. Upsal. (*O. sambucina*), als tweede naam die uit de Hort. Cliff. (*O. incarnata*), als derde een synoniem van HALLER en als vierde *Orchis palmata pratensis latifolia, longis calcaribus* van BAUHIN. Deze laatste naam had betrekking op de eerste plant van DE LOBEL en DODONAEUS en dit was *O. majalis*.

8. In Species Plantarum (1753) treden t.o.v. de beschrijving onder 7 genoemd weinig veranderingen op. Deel II geeft op p. 941 onder no. 11 de volgende diagnose:

(Orchis) *latifolia*. Orchis bulbis subpalmatis rectis, nectarii cornu conico: labio trilobo lateribus reflexo, bracteis flore longioribus.

Act. ups. 1740, p. 15. *Fl. suec.* 728. *It. oel.* 48. *Dalib. paris.* 274.

Hierin wordt voor het eerst gesproken van de teruggeslagen zijanten van de lip, maar overigens is dit nog steeds *O. sambucina* om de knollen.

Als eerste synoniem volgt de beschrijving uit Hort. Cliff. (*O. incarnata*) en als tweede de eerste plant van DODONAEUS, dus *O. majalis*, terwijl als eerste var. wordt vermeld de derde plant van DODONAEUS (*O. incarnata*) en als derde *O. sambucina*! Mij dunkt, hier kan men niet anders zeggen dan dat *O. latifolia* (1753!) een collectieve soort is.

In het herbarium van LINNAEUS te Londen bevindt zich een plant, die door LINNAEUS is gedetermineerd als „*latifolia*”. Zeker is dit geen typische vorm van *O. incarnata*. Mr. PUGSLEY schrijft er van l.c. p. 563: „But its condition is too poor for the accurate determination of its features”. Was dit niet het geval, hoe zouden dan de Engelse floristen de plant met *O. praetermissa* Druce hebben kunnen verwarren?

9. In de tweede druk van de Flora Suecica komt dan de grote verandering, doordat nu naast *O. latifolia* voor het eerst ook *O. incarnata* L. en *O. sambucina* L. worden onderscheiden (1755).

De diagnose van *O. latifolia* ondergaat t.o.v. die uit Spec. Plant. geen verandering, maar in een nadere uitwerking aan het eind, worden de bladen als *gevekt* beschreven (*folia parum maculata, praesertim inferiora*). In verband met de beschrijving van de knollen als enigszins handvormig, een kenmerk, dat alleen voor *O. sambucina* geldt, blijft de beschrijving van de soort halfslachtig. Naast het synoniem uit de Hort. Cliff. blijft ook dat van BAUHIN (*O. majalis*) gehandhaafd.

Onder no. 802 volgt nu *O. incarnata* L. *bulbis palmatis* etc., dus een plant met handvormige knollen; van de lip wordt niet vermeld, dat de zijanten teruggeslagen zijn, wel de zijdelingse sepalen. De rest van de beschrijving is zo duidelijk, dat er niet aan getwijfeld kan worden, of dit is inderdaad de plant, die wij vóór 1935 *O. incarnata* noemden. Waarom dan toch twijfel? LINNAEUS geeft een synoniem: *Orchis palmata lutea* etc. van SEGUIER. Deze geelbloeiende plant beschouwde men en ook Mr. PUGSLEY als de geelbloeiende *O. sambucina*, die men vaak naast de roodbloeiende vindt. Dat deze plant voor LINNAEUS geen *O. sambucina* vertegenwoordigde, omdat

de plant handvormige, palmate knollen had in plaats van subpalmate is blijkbaar bij niemand opgekomen. Deze plant zou alleen volgens LINNAEUS' opvatting de geelbloeiende *O. incarnata* var. *ochroleuca* Wüsten. ex Boll kunnen zijn.

Daarna volgt onder no. 803 de diagnose van *O. sambucina* L., met tal van bijzonderheden.

Indien LINNAEUS een duidelijke voorstelling had gehad van de plant, die overbleef, nadat hij *O. incarnata* en *O. sambucina* had afgescheiden, dan zou hij de diagnose, die immers voor een deel op *O. sambucina* gebaseerd was, geheel hebben omgewerkt. Dit gebeurt echter niet, zodat ook hier *O. latifolia* een collectieve soort blijft.

Van de beide soorten, die LINNAEUS hier voor het eerst beschrijft: *O. incarnata* en *O. sambucina*, komen in het herbarium te Londen type-exemplaren voor. Volgens de lijst van JACKSON waren deze planten er nog niet in 1755 en Mr. PUGSLEY wil ze daarom niet als de types beschouwen. Daar staat echter tegenover, dat de planten er in 1767 wel waren en dat LINNAEUS de planten zelf heeft gedetermineerd. Onder het exemplaar van *O. incarnata* staat in LINNAEUS handschrift „*incarnata*” geschreven. Juist daarom beschouw ik deze plant, waarvan ik een foto bezit, als het type. Van *O. sambucina* heb ik de foto niet gezien.

10. In de tweede druk van de Species Plantarum (1762—63) worden *O. latifolia* en *O. sambucina* het eerst vermeld, beide met *bulbis subpalmatis*, dan volgen de soorten met *bulbis palmatis*, waarvan *O. incarnata* de eerste is. Ook hier blijft *O. latifolia* een collectieve soort. De naam moet dus als *nomen ambiguum* verworpen worden.

11. Met deze publicatie zet LINNAEUS een punt achter zijn eigen opvatting t.o.v. *O. latifolia*, want in de laatste bewerking van deze groep door hem (Mantissa Plantarum altera, 1771) is de diagnose geheel veranderd en schikt hij zich bijna geheel naar het oordeel van A. VON HALLER en diens werk: Historia Stirpium Helvetiae, deel II (1768), waarin op plaat 32 een uitstekende afbeelding van *O. majalis* voorkomt naast een minder typische van *O. maculata*. *O. majalis* beschrijft HALLER als no. 1279: *Orchis radicebus palmatis, caule fistuloso* etc., terwijl hij als synoniemen van zijn soort 1280 niet alleen *O. sambucina*, maar ook *O. incarnata* noemt, blijkbaar misleid door het synoniem van SEGUIER. In het witdoorschoten exemplaar, dat LINNAEUS van Spec. Plant. ed. II voor aantekeningen gebruikte, schrijft LINNAEUS naast de diagnose van *O. incarnata* volgens Mr. PUGSLEY de diagnose van 1280 van HALLER over met de opmerking „Forte praecedentis varietas”.

LINNAEUS' mening kan nu op zijn herbarium-exemplaren berusten.

LINNAEUS geeft nu als diagnose van *O. latifolia* die van HALLER. De synoniemen, die geheel anders geworden zijn, hebben betrekking op *O. majalis*, *O. maculata* en op *O. incarnata*. Zou men van deze synoniemen afstand doen, dan zou men de naam *O. latifolia* L. kunnen handhaven voor *O. majalis* Rchb., voor zover het de soort betreft, zoals LINNAEUS die in 1771 publiceerde.

Bij *O. incarnata* laat LINNAEUS nu het synoniem van SEGUIER weg en hiermee is deze soort dus nu geworden tot de plant, zoals men die in West-Europa onder invloed van FRIES (Nov. Flor. Suec. Mant. tert. VIII (1845), p. 127), de laatste honderd jaar had opgevat.

Het artikel van Mr. PUGSLEY staat het herstel van de naam *O. latifolia* in de betekenis van vóór 1935 in de weg. In de Flora U.R.S.S. Tom. IV, (1935) p. 717, volgt NEVSKI al de nomenclatuur van PUGSLEY en hetzelfde doet ook HELLMAYR in Boissiera fasc. VII (mars 1943). **Het lijkt daarom het best om verdere verwarring te voorkomen om de naam *O. latifolia* L. als nomen ambiguum te laten vervallen.**

In plaats daarvan is het nodig om de naam *O. majalis* Rchb. in te voeren. Dit geeft geen grote moeilijkheden, omdat het meest gewone ras van *O. latifolia* L. (opv. vóór 1935) toch al met de naam *majalis* werd aangeduid. **De naam *O. incarnata* L. (exclus. syn.) 1755 kan en moet m.i. in de betekenis van vóór 1935 gehandhaafd blijven.** Daarmee vervalt dus niet alleen de naam *O. latifolia* L. ex Pugsley, maar ook *O. strictifolia* Opiz, zoals MANSFELD die voorgesteld had, voor deze plant.

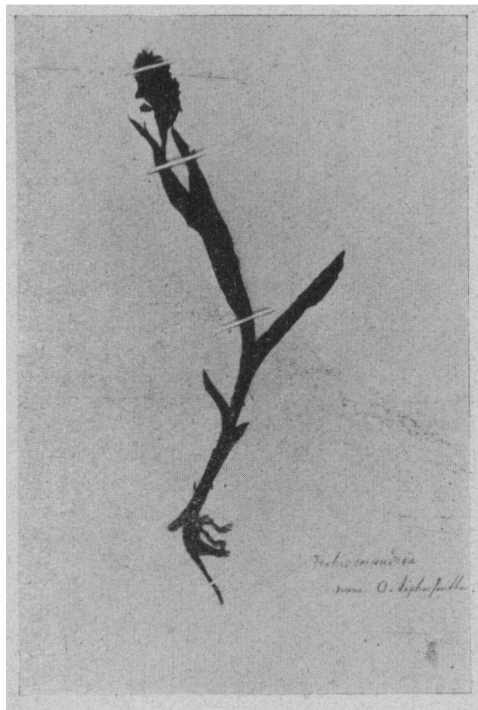
Dr. R. MANSFELD stelde in plaats van *O. majalis* Rchb. de oudere naam van CRANTZ voor: *Orchis impudica*. Ook deze naam was reeds nieuw leven ingeblazen door de Synopsis van ASCHERSON & GRAEBNER, Vol. III (1907), p. 736, waar als *O. latifolius* A. II *impudicus* A. u. G. het ras uit de Alpendalen en de Alpenweiden van *O. majalis* Rchb. werd beschreven. Blijkbaar hebben de auteurs zich er niet nauwkeurig rekenschap van gegeven, welke plant CRANTZ met zijn *O. impudica* bedoeld kan hebben.

Het onderzoek van de laatste jaren heeft hier licht gebracht.

I. C. E. HELLMAYR in zijn: Notes systématiques et floristiques sur quelques Orchidées de l'Europe centrale in Boissiera, fasc. VII, (mars 1943) p. 381 e.v. hield zich bezig met *O. impudica* Crantz en trachtte hier licht te brengen door een bezoek aan de plaats, waar CRANTZ vroeger zijn planten verzameld had n.l. bij Atzgersdort in de nabijheid van Wenen. Hij vond hier *O. majalis* en *O. incarnata*. Op grond van de beschrijving van CRANTZ komt HELLMAYR dan al

tot de conclusie dat *O. impudica* niets anders dan *O. incarnata* L. kan zijn.

II. Zelf hield ik me ook bezig met het probleem. Prof. Dr. E. GOMBOCZ te Boedapest was zo vriendelijk op verzoek van Prof. STOMPS een foto te laten maken van het enige, dus type-exemplaar, dat zich te Boedapest in het herbarium van CRANTZ bevindt. Het blad, waarop de plant geplakt is, draagt als ondertekening „CRANTZ 1767”. **De foto toont wel onomstotelijk aan, dat *O. impudica* Crantz niets anders is dan *O. incarnata* L.** Zie de afbeelding.

Orchis impudica CRANTZ = *O. incarnata* L.
Origineel uit CRANTZ' herbarium te Boedapest. Hoogte boven de knol ± 23 cm.

Een minder ingrijpende naamsverandering is die van *Ophrys muscifera* Hudson in *Ophrys insectifera* L. LINNAEUS vatte alle *Ophrys*soorten, die wij tegenwoordig onderscheiden, op als variëtei-

ten van één soort *Ophrys insectifera*. *Ophrys muscifera* duidde LINNAEUS aan als *O. insectifera a myodes*.

Art. 52 van de moderne nomenclatuur bepaalt: „Wird eine Art in zwei oder mehr Arten zerlegt, so musz der Artname (das specifieke Epitheton) für eine von ihnen beibehalten werden, oder er musz (falls er nicht beibehalten ist), wieder eingesetzt werden”. Een dergelijk geval doet zich hier voor, m.a.w. de naam *insectifera* dient als soortnaam weer ingevoerd te worden.

Meer ingrijpend is de verandering van de geslachtsnaam *Malaxis* in *Hammarbya* Kuntze. SWARTZ beschreef als soorten van het geslacht *Malaxis* in 1800 (Kon. Vet. Acad. Handl.) *Malaxis monophyllos* en *Malaxis paludosa* i.p.v. *Ophrys monophyllos* L. en *O. paludosa* L. in de genoemde volgorde. Later zijn deze twee soorten tot twee geslachten gebracht en *Malaxis monophyllos* (L.) Sw. heette voortaan *Microstylis monophyllos* (L.) Lindl. KUNTZE merkte nu in zijn Rev. Gener. Plantarum, Pars II (1891), p. 665, op, dat SWARTZ *M. paludosa* later aan het geslacht *Malaxis* toegevoegd had en zegt dan: „(Der Name *Malaxis*) muss doch bei der Mehrzahl der Arten von SWARTZ und den ättesten verbleiben.” Blijkbaar is men voor dit argument gezwich, hoewel men bij de splitsing van een geslacht in tweeën de naam van één der twee slechts veranderen moet. Art. 51 der nomenclatuurregels zegt dan: „War eine bestimmte Art ursprünglich als Typus (Leitart) bezeichnet worden, so musz der Gattungsname bei der Gattung verbleiben, zu der jene Art gehört.” Deze type-soort is nu blijkbaar in het genus *Microstylis* te zoeken, want de eerste *Malaxis*-soorten van SWARTZ behoren inderdaad tot *Microstylis*. SCHLECHTER wilde de oude toestand behouden, omdat naar zijn mening een goede honderd soorten verdoopt zouden moeten worden (KELLER & SCHLECHTER: Mon. und Icon. Band I (1928), p. 295). Blijkbaar is dit bezwaar niet zwaar genoeg bevonden, zodat *Microstylis* voortaan *Malaxis* heet en *Malaxis* naar de door KUNTZE bedachte naam *Hammarbya*. Onze *Malaxis* moet dan heten: *Hammarbya paludosa* (L.) O. Kuntze.

Tegen de verdoping van *Epipactis latifolia* Allioni in *E. Helleborine* Crantz, een soortgelijk geval als bij *Ophrys insectifera* L. zijn van Oostenrijkse zijde bezwaren gerezen. De plant werd door LINNAEUS aangeduid als *Serapias Helleborine a latifolia* (1753). CRANTZ duidde de plant aan als *Epipactis Helleborine* var. *Epipactis viridans*. Op voorstel van twee Amerikaanse auteurs heeft men nu de naam *Epipactis Helleborine*, die dus eigenlijk een verzamelsoort was, beperkt tot *E. latifolia* Allioni. In Österr. Bot. Zeitschr. Band

XCI, 4 Heft (28 Dez. 1942) komen EMIL JANCHEN en HANS NEUMAYER tegen deze naamsverandering op, omdat volgens hun mening het type van *Epipactis Helleborine* wordt gevormd door *E. atropurpurea* Rafin = *E. atrorubens* Schultes. Indien dit juist is, een foto wordt niet gegeven, dan zou het m.i. aanbeveling verdienen om, voorlopig tenminste, de naam *Epipactis latifolia* All. te blijven gebruiken.

SUMMARY

1. In this preliminary note it is shown that the palmate Orchis as described by LINNAEUS in Act. Soc. Upsal. 1740, p. 15, no. X, is the same plant as the first palmate Orchis from Öland described by him in his It. Ö!, p. 48. This plant was *O. sambucina* L.
2. Further on it is shown that the diagnosis of *O. latifolia* L. in Spec. Plantar. (1753) differs too little from that of Act. Soc. Ups., so that it may be impossible to say that this plant should be other than *O. sambucina*.
3. The synonyms given by LINNAEUS in 1753 with regard to this plant are:
 - a) *O. incarnata* L.
 - b) unspotted *O. majalis* Rchb.*O. latifolia* L. (1753) therefore is a collective species.
4. The plant described by LINNAEUS in Flora Suecica Ed. 2 (1755), no. 802, sub *O. incarnata*, as is also demonstrated by the plant with this name in LINNAEUS' herbal, is *O. incarnata* L. ex Fries (Nov. Flor. Suec. Mant. tert. VIII (1845), p. 127), in the sense before 1935.
5. There is no reason why the name of *O. incarnata* L. should be altered into *O. latifolia* L. as Mr. PUGSLEY proposes.
6. It seems to be the best plan to use the name of *O. majalis* Rchb. in the sense of *O. latifolia* auct. before 1935, *O. latifolia* being a *nomen ambiguum*.
7. *Orchis impudica* Crantz = *O. incarnata* L.